

Dörömbözi János

„Felnőtt / éveim mint legelésző csikók úgy széledtek széjjel az őszben”
 „elrejtőzni az ártatlan és igaz békés élet mögé.”
 (Damó, Május, Dalolt a pacsirta)

Koncsek József költészetéről tájai tükrében

Tekintetem egy verseskötet borítójára tévedt, és egyúttal a múltba révedt. A címlapon Szinyei Merse Pál *Pipacsok a mezőn* (*Pipacsos mező*, 1902) című festménye. Alatta feliratok. Konczek József: *A tájjal maradtam*. Asszociációk egy tragikus sorsú, magányos magyar költőre; illetve kettőre. A patronáltja néhány hónappal túlélte őt, bár mindketten hasonló véget értek 1937-ben. Juhász Gyula *Magyar nyár 1918* és *Magyar táj, magyar ecsettel*. „(Magyar táj: így lát mélán egy magyar szem.)” Konczek József *A hófehér bohóc játékaiból* (9.): „nekem például kedvencem Szinyei, / mert üdék a színjei.” (A nevezett festő élete szintén nemcsak sikerekkel, hanem családi tragédiákkal, fájdalomokkal is szegélyezett.) Szinyeivel kapcsolatban általában a természet és az ember egységben való ábrázolásáról értekeznek, amit magyarul úgy hívunk: *táj*. Georg Simmel *A táj filozófiája* című esszéjében¹ fejtegeti: a szabad természetben egyenként figyelve a tárgyakat még nem „táj”. Sajátosan szellemi folyamat, amely tájat teremt; tudatunknak új egészre, egységre kell szert tennie. A tájban a leglényegesebb az elhatárolás, valamilyen pillanatnyi vagy tartós szemhatárba foglalás. Összegezve: ember nélkül tájról nem beszélhetünk, a táj megalkotásához nem elegendő a tudattalan természet, amely a táj anyagát szolgáltatja, elengedhetetlen a tájat létrehozó emberi tényező. Költőnk írja: „megköt bennem haragtalan izzással egy emberi táj” (*Táj*; tanulmányunk címe is e versből való.)

Magyar helységnevek: Magyarnándor, Szokolya, Tiszalök, Tiszapolgár, Tapolca, Berkenye, Nógrád, Vác, Miskolc, Budapest, Szombathely, ismét Budapest, Pomáz és Magyarnándor. (Vö. *Hazáim*, 1972–2008; *Sócsillag*, előkészületben.) Egy életút állomásai: „ahol születtem”, „ahol margarétát láttam”, „ahol a Tiszában fürödtem”, „ahol első iskolámba jártam”, „ahol meghalt apám”, „s még mennyi, ahol”. A szülőföld meghatározó vonzásában. A vidék vonzásában. A nagyváros lakója vágyik a veteményeskert és az istálló után, csakúgy, mint a puszta és a havas csúcsok után. Törekvés: eggyé válni a természettel. A táj csak akkor esztétikai tárgy, ha elkülönül a primitív beolvadástól a természetbe. Képszerű benyomások: kilátás, körülhatároltság, kiemeltség. A táj esetében az objektumban sok a szubjektív. A természeti szép birodalmában a szép táj, a vidék, a hullámzó tenger, a változó felhős ég, a csillagos égbolt. Ilyen dolgok látványától „kitáruul a szív”, hozzájuk menekülünk a hajsza, a

lárma, a nagyváros elől. Magányos tanyákon az emberi élet beágyazódik a vidékbe. A művészi pillantás fedezi fel a tájat, s teszi aztán mások számára hozzáférhetővé. A művészen nem az alkotás, hanem a szemlélés az elsődleges. A zsenialitás lényegében a látás módjában áll. A költő elsősorban látnok, vátesz, felfedező. A természeti tárgyak csodálatos közönye az emberekkel szemben. A természeti jelenségek szépsége számunkra áll fenn. A fenti gondolatok Nicolai Hartmann *Esztétika* című művéből valók².

Retrospektív költészet. A befelé és egyúttal múltba fordulás. A költő hazái nemcsak térben, hanem időben is megjelennek. A saját mindenkori jelen, múlt és jövő idejében, ősei és leszármazottai idejében. Az idő – filozófusok, fizikusok, természet-tudósok, társadalomtudósok, művészek mindmáig definiálatlan, definiálhatatlan fogalma. Retrospektív jelen és jövő. Három idő: „jelen a múltból, jelen a jelenről és jelen a jövőről”. „Emlékezésünk: jelen a múltból. Szemléletünk: jelen a jelenről. Várakozásunk: jelen a jövőről.” Értekezett a *Vallomások* című lélekelemzésében Szent Ágoston. (*Confessiones*, XI. 14, 17–20, 26)³ *Tartam és egyidejűség* Bergson egyik írásának magyar címe⁴. A tartam a múltnak folytonos haladása, minden előző állapot jelen van benne. Ha a tartamból egyes állapotokat kiemelünk, és sorba rakjuk, akkor az időhöz jutunk. Az idő a mi létünkhöz van kötve, a jelen létünk konkretizálása. A változás, történések nélkül az idő felesleges. A magunk tartamából következik, hogy a világegyetem is tartam, haladás, fejlődés jellemzi – az egész világnak teleologikus jellege van.

Eötvös Kollégium

Eötvös Collegium. Eötvös Loránd 1895-ben a Napóleon által életre hívott párizsi *École Normale Supérieure* mintájára alapította, és édesapjáról, Eötvös Józsefről nevezte el az intézményt. Trefort Ágoston szerepe sem mellőzhető, nevéhez fűződik az 1883-as XXX. törvény, amely korszakos jelentőségű a középiskolai tanárképzésben. „Ez a kollégium a bizalom alapkővé épült, s mi erős hittel bízunk abban, hogy ez az alapkő nem fog ingadozni” – mondotta Eötvös Loránd alapító beszédében. Rövid pesti működés után, 1910-ben került e nevezetes oktató-nevelő létesítmény, az akkor épült reprezentatív Ménesi úti épületbe. Kurátorai között tartjuk nyilván Eötvös Lorándot, Teleki Pált, majd az e sorok írója által személyesen is jól ismert Borzsák Istvánt. Fennállása alatt kiváló egyéniségeket nevelt hazánknak. Lakói voltak a teljesség igénye nélkül: Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Gombocz Zoltán, Pais Dezső, Kodály Zoltán, Gyergyai Albert, Horváth János. Igazgatta többek között Bartoniek Géza (elsőként), Szabó Miklós, Keresztury Dezső, Tóth Gábor; Konczek József hajdani egyetemi társai közül Szíjártó István, Bertényi Iván, majd az ókori görög–római kultúra kutatója, Bollók János. A „hely szelleméhez” köthető több ezer

személyiség felsorolása lehetetlen. Elitképzés, szellemi arisztokrácia, kritikai szellem – mindez jó értelemben. 1950-ben lezárult – a politikai irányváltásnak köszönhetően – a Collegium történetének első nagy korszaka, a diákszálló jelleg dominált, majd már a szocializmus éveiben is újra teret nyert a szakkollégiumi rendszer. Kiváló tanárok – kiváló képzések.

Borzásák István (1914–2007) a honi klasszika-filológia klasszikusa, a Telosz Kiadó gondozásában kiadott hétkötetes sorozatának első, jubileumi (80. születésnapjára megjelent) kötetének⁵ az Előszót követő első írása: „...a kollégiumi múlt bélyege kitörölhetetlen”. Nem véletlenül. Egyetemi eszmélődésének hét itt eltöltött esztendejét vette számba, a nyelvész Gombocz Zoltán, a klasszika-filológus Alföldi András és Kerényi Károly nevét külön kiemelve. A professzor úr így emlékezik – „A klasszika-filológia az Eötvös Collegiumban”⁶: „az Eötvös Collegium tanárai nem műveltek rendkívüli dolgokat, csak tanácsaikkal segítettek a rájuk bízott ifjúságot. Azon fordult meg minden, hogy milyenek voltak ezek a tanácsok és milyenek az ifjak. Legdöntőbb tényező a tisztas együttéléssel együtt járó kölcsönös ösztönzés, az egészséges versengés, a lemaradástól való természetes viszolygás volt. A Collegium a sikert *önmagában* nem biztosította, nem is adta ingyen: a szunnyadó vagy csak ébredő képességeket a megfeszített erővel végzett munka fejlesztette ki. [...] Dicséret és hálaadás azok emlékének, akik ezt a csodálatos intézményt létrehozták, és azzá formálták, aminek ötvenöt év (ti. 1895–1950 között – D. J.) növendékei megismerhették, gyümölcseit nevelték, élvezték és továbbörökítették.” Az intézmény 2003-ban „Magyar Örökség” díjban részesült. A köszönetet Borzásák István, aki az Eötvös Collegium neveltje, nevelője, tanára, majd kurátora volt, „tolmácsolta”.

A Ménesi út emlékei sokak tollából megörökítve. Tanulások, frusztrálások, egyéni küzdelmek, érvényesülési lehetőségek, megtörtént vagy megálmodott, „megtörténhetett volna” szerettekészek. Erotika a valóságban, erotika az alkotásban. Az ELTE BTK magyar–orosz szakán 1960–1965 között végzett tanulmányok és a kollégiumi lét Konczek József és hajdani egyetemista társai életében is meghatározó jelentőségűnek bizonyultak. A költő kérése: szeretné e helyre illeszteni az Agria 2013. tavaszi számában megjelent *Anziks* és *Meztelenül* című verseit. Kiemelten – *Kilencek* költőcsoport: Győri László, Kiss Benedek, Konc (Konczek) József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek (Molnár) Imre, Rózsa Endre (1941–1995), Utassy József (1941–2010). Ma már csak heten élnek, heten emlékeznek. Fellapozom Bakos István írását, „Emlékeim a kollégista Kilencekről.”⁷ A beszéd/írás mottója az *Elérhetetlen föld* című kötetből, Oláh Jánostól: „*Gondolataimban, mint egy mély folyóban, lesüllyednek az emlékezés roncsai*”. Bakos kiemeli, hogy a nemzettagadó Kádár-korszakban is volt élet, irodalom, „a lelkesítő költői estek és a lázító versek emléke” a *Kilencek*nek köszönhető. Miként részt vállaltak, más diákokkal egyetemben, a hajdani autonómia és a minőségi képzés visszahódításában a ’60-as években.

Felidézése három-három versnek mindegyik költőtől, Konc Józseftől: *Könyveim cementes zsákban, Mérsékelt égöv, Szieszta*. (Konczek József az *alma mater* iránti vonzalmát több helyen megörökítette, például a *Visszatisztelgek* című egyetemi hallgatóknak tartott előadásában, *A híd* című versében: „Egyetemista koromban, / amikor a Ménesi úti lovardában laktam”.)

A „legendássá” vált antológia szerkesztője Angyal János, ajánlót írt Juhász Ferenc, Kormos István, Nagy László, Váci Mihály. 1969 végén jelenhetett meg az *Elérhetetlen föld* Nagy László előszavával, az Írószövetség KISZ Szervezetének kiadásában. (A megbízható író, Darvas József közbenjárása is szükségeltetett.) Nagy László előszavából (1967. dec. 23.): rajban felbukkanó tehetségek, a lehetőség jobb, mint a lehetetlenség. Valamennyien kétkezi dolgozók gyermekei. Ténylegesen ismerik a fizikai munkát, „az őket körülvevő dolgokat, a természetet, az anyagi világot”. „A legfontosabb, és amiben mindnyájan megegyeznek, a következő: hűek a magyar költészethez, a folytonosságot folytatni akarják. ... A torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül. ... Etikus költők, felelősségvállalók.” Az értő/érző közönség és a szakavatott olvasók köreiből aratott sikert nem követték a külsőségekben megnyilvánuló elismerések. A sikeres kötet után a *Kilencek* kiestek a támogatott kategóriából, bár (Konczek Józsefet leszámítva,) rövid idő elteltével önálló kötetekkel jelentkezhetek, jelentkeztek.

Az antológia akadályozóinak szelleme napjainkban is kísért. Például sokakkal – elsősorban a népi, a keresztény, a magyar elkötelezettséget vállalókkal – egyetemben, műveiket nem közvetítették a nemzetközi fórumok felé (vö. Frankfurti Könyvvásár). Kik, miért, milyen „elkötelezettség” alapján hátráltatják mások szellemiségének, munkálkodásának, életének kibontakozását? Konczek József egyik versének (*Az én régi-régi jó kabátlopás-históriám*; amely a bölcsészkarai menzán eltűnt nagykabátjának és pótlásának történetét eleveníti fel: „S az embernek a szűk kabátja / két lila csuklóval lettlistele.” Vö. *Az idő balján* című kötetben található szöveg-változattal.) a „ttt” magyarázatát adó jegyzetében egy hajdani hírhedt „irodalmi főgurut”, „kultúrfőparancsnokot” is megnevez. Ezt nem teszem, s másutt is kerülni fogom. Az érdemeset, az értékeset, Hamvással (kinek volt része tiltásban) szólva: a tisztát vigyük magunkkal és örökítsük tovább. A három „t” ma is él; a sorrend változott: támogat, tűr, tilt. A magyarországi életünk minden területét „lefedő” pályázati rendszer a korrupció melegágya. A tízkötetes költő nyilatkozataiból tudjuk, hogy az 1990-es változásokat követően is csupán két könyvét részesítették támogatásban (*Damó, A tájjal maradtam*) – fizet a könyvei kiadásáért. Mindezek ellenére a költőcsoport újabb gyűjteményekkel jelentkezett: *Elérhetetlen föld II.*, 1982; *Elérhetetlen föld 1994*; *Az idő balján. Elérhetetlen föld – negyven év*. Napkút Kiadó, Bp., 2009. A költőtársak 1994-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetésben is részesültek. A *Kilencek*hez kötődés néhány szép példája: *Csoport-*

kép; neveik elrejtése a DAMÓ című esszéfűzérben (az augusztus hónapban Juhász Ferenc és a Hetek megnevezésével egyetemben); CSAK RÓZSA BANDI MOSOLYOG Gyöngysor-olvasó egy halott barát emlékére; ÖRÖK TAVASZ Utassy József 1941–2010: „s olyan Utassy Jóska-hangulat van, mint maga az élet.”

Sócsillag

Rövid vers, melynek ajánlása: *Emlék a hatvanas évekből hólapátoló és más éjszakai műszakok után.* Vagonkirakodás stb. Mindezek a hetvenes évek egyetemi ifjúsága egy részének is átélt emlékek. Megélt történelem. Nem mindenkinek. Konczek József szóhasználatával, a „mézen-tejen nevelődött” (*Damó*, noha ott a szerző főhősére és egyben kisgyermekkorai önmagára is értette), mi magunk (a 15-20 évvel későbbiek) a „kakaón és téliszalámin nevelkedettek” terminus technicust alkalmaztuk azokra, akik efféle örömökben nem részesedtek. Önerőből emelkedni, törekedni az erényre és a megismerésre (sokunknak a megélhetésre) – nem kis ajándéka ez a sorsnak. *Az ember rendeltetéséről, küldetéséről* vö. Dante *Isteni Színjáték. Pokol*, XXVI. 118–120: *„Considerate la vostra semenza: / Fatti non foste a viver come bruti, / Ma per seguir virtute e conoscenza.”*

Sócsillag: a fizikai munka során a mellkason kirajzolódó verejtékezésformáció. Ezt a definíciót adta a szóalkotó. Ez egyben a megjelenés előtt álló eddigi életműösszegzés címe is.

A költő vallomása 2009-ben, a 40. évfordulóra megjelent kötetben: „Magyarnán-dorba visszatelepülve, állandóan nyelvtanár-jogász nagylányomat várom, hogy meglátogasson, miután édesanyja, Erika 2008 őszén eltávozott közülünk. Egyedül élek, kaszálok, kapálok, én, a vasutas fia, akinek ősei a szerszámot ügyesebben fogták, ám emlékezem a mozdulatokra, és rájuk a mozdulatokban. Nagyon fontos a mozdulat, a mozdulatok, jobban, mint a beszéd. Írtam verseket, novellákat, gyerekverseket, műfordítást készítettem oroszról, írtam humort, színpadi jeleneteket, és foglalkozásbeli újságíróként sok cikket.” „Arra tettem magamnak fogadalmat úgy húszévesen, hogy kifejezem, amit megélek. Ez többnyire más, mint amit a legtöbben megélnék. Én – nem egy vagyok. Én – sok vagyok, de a sokaságban – arcok. Akkor érzem jól magam, ha a megélt énjem »egymásra vonatkoznak«. ... A sokszínűség a legfontosabb, mert az mond igazat. A sokszínűség a mozgás. Nagy kár a monotónia. Mindez, amiről beszélek, megtalálható írásaimban. A mozgás az ige.” Ez valójában válasz a kiadó által feltett kérdésekre: akkor?, most?, közben (azóta)? A bevezetőben megfogalmazottak szerint, az életútban és életműben mindig „most” van, benne rejtekezve a múlt és a jövő. Lessing: *Laokoon*. „Termékeny pillanat”: az időben zajló eseményekből megragadja azt a pillanatot, amelyik koncentráltan magában foglalja az előzményeket és azt, ami utána következik. A jelenben a múlt átfordulása a jövőbe.⁸

„Az összes ember közül egyedül azok nyugodtak, akik a bölcsességgel foglalkoznak, egyedül ezek élnek: nemcsak a saját életidejüket óvják nagyszerűen, hanem a magukét is megtoldják minden korokéval, mintegy birtokába kerülve mindannak is, ami hosszú évekkel ezelőtt történt. Ha nem vagyunk teljesen hálátlanok irántuk, a szent tanoknak ama megalkotói a mi érdekünkben születtek, számunkra készítettek elő az életet. Más fáradalma révén hozzájutunk a sötétségből napvilágra hozott, csodálatosan szép dolgokhoz; egyetlen század sem tilos a számunkra, mindegyikbe bebocsátást nyerünk; ha lelki nagyságunkkal kedvünk támad túllépni az emberi gyengeség szűkös határain, hatalmas időbeli távolságot járhatunk be.” (Seneca: *Az élet rövidejéről*. XIV. 1.)⁹

Túlhoni, távoli tájakon

Ahmatova ifjú arca... és mai orosz költők. Konczek József műfordításai, Orpheusz, Bp., 2007. Ahmatova, Anna Andrejevna (1889–1966) született Gorenko (apja, ukrán hajómérnök után), költői nevét tatár származású úkanyjától kölcsönözte. A műfordító rövid behatárolása szerint Ahmatova, az orosz Szapphó, „aki egész életén át tartó méltánytalan mellőztetésben élve építette fel művét”.

A Kijevben jogi tanulmányokat folytató költőnő 1910-ben férjhez ment Gumiljovhoz (1886–1921), a költőtárshoz. Szentpétervárra való költözésüket követően Mandelstam (1891–1938), Kuzmin (1875–1936), Gorogyeckij (1884–1967), Zamjatyin (1884–1937) és mások társaságában az *akmeisták* csoportját alkották. *Akmeizmus* – *akmé* görög szó, jelentése: 'csúcs,' 'hegye, tetőfoka valaminek,' 'alkalmas pillanat,' 'kellő időpont.' A hajdani görögök alkalmazták az egyénekre is, az „élete virágában” jelentésben, ami megközelítőleg a 40 éves életkort jelölte. A XX. század tízes éveiben a fent nevezett orosz alkotók az Európa-szerte divatos szimbolizmus-szal szemben az antik görög harmóniát, embereszményt képviselték. „Tárgyilagosság”, „természetesség” jellemezte törekvéseiket. Orosz talajon maradvá: Puskin munkásságát tekintették mércének. Ahmatova jeles kutatójává is vált a XIX. századi hányatott sorsú költőnek. Életútját e helyen nem részletezhetjük, amit kiemelünk: a kezdeti ígéretes indulást követően családi, baráti, társadalmi tragédiák kísérték végig. Első férjét (akitől 1918-ban elvált, de örök kötődését a későbbi évtizedekben is versbe öntötte), 1921-ben kivégezték, fiát (a későbbi ismert történészt) letartóztatták, bebörtönözték, barátait lágerbe hurcolták, illetve többeket öngyilkosságba kergettek. A költőnőnek többször a szilencium és a magány jutott osztályrészül. Ezek a hatások alkotásaiban is jelentkeztek: a háború, az erőszak minden fajtájának elutasítása jellemezte. Szerelem, szeretet, istenszeretet, emberszeretet, hazaszere- tet, vágyódás az eltávozottak után.

Konczek József válogatása, fordítása hű képet ad a Szovjetunióban alkotó költő-

nő életéről. Gyimesi László költővel folytatott egyik beszélgetésében¹⁰ Ahmatova két versét említette kiemelten. A *Halj meg hóba bukva most* (1917) a szovjet diktatúráról, a *Rémület kavarta éji árnyak...* (1921) a Mandelstamnál (vö. *Az udvaron mosakodtam, éjjel* –, 1921) is felbukkanó „fejsze-motívummal” egykori férje és mások megöléséről hordoz üzenetet. G. Komoróczy Emőke a kötethez írt előszavában felhívta a figyelmet arra, hogy a fordító nem időrendet követ, hanem tematikus egységet alkotott, „lélek-portrét” készített. Részletes szemlézésre, a magyar nyelvre való átültetés mikéntjére most nincs terünk, de néhány vers a válogatásból említésre kínálkozik.

Versek: *Mese a sötétköves gyűrűről*: „Tatárhitű nagyanyámtól / Az ajándék ritkaság volt: / miért hullt rám keresztvíz, / Kesergett és perelt is. ... Öröm kevés, bánat sok van.” *Élek, mint órában a kakukk* (1911). *Kleopátra* (1940). *Ajtó, félig tárva...* (1911): „Nem hal meg a lélek.” *Carszkoje Szelóban*: A „barna arcú ifjú” – Puskin szobránál, Ahmatova saját közelgő márványemlékén mereng. E sorok olvasásakor óhatatlanul feldereng a sokak által megörökített tragikus sorsú, nagy példakép, Puskin emléke, egyik felejthetetlen sóhaja („Carszkoje Szelo tünde kertje / északnak Elíziuma”) és verse: *Visszaemlékezések Carszkoje Szelóban*. *Jószoltam én kedveseimnek* (1921): „Jószoltam én kedveseimnek / Halált, s meghaltak sorra mind, / Jaj, jaj nekem, e sok sírvermet / Előre látták szavaim.” *Virágzik a vadrózsa Az elégetett fűzetből. Négy sorosok versfűzére. Verskoszorú halottaimnak: II. De profundis* [1944, Taskent; a fordító lábjegyzete: „De profundis... A mélyből (kiáltok hozzád, Uram!): az ismert zsoldár kezdete”. Vö. Zsolt 129,1–2]: „Az én nemzedékem / Csak kevés jóban részesült. Ahol / Szél dúdol a messzi messzeségben, / Csak halottak emlékére dúdol.”

A kötetben helyet kaptak a mai orosz líra képviselői, közülük többen a magyar kultúrához is kapcsolódtak – Füst Milán-díjban részesültek, illetve Buharaj Ravil *Vad szonettek koszorúja* címen 1993-ban magyar nyelven írt művet jelentetett meg. Magyar szempontból kiemelendő Leonyid Volodarszkij (1950–) 2008. április 16-án írt (e gyűjteményben nem szereplő) verse, *November 4-e és 7-e kérdéseihez, avagy az orosz jégén* (a fordító lábjegyzete: vélhetőleg az oroszok budapesti bevonulására gondol). November 7. értékelése: „Az ostoba ünnep a frászba elhúz most, / végetért a mi »»nagy Októberünk««». / S mi maradt? / A jég. Iszonyatosan csúszós.” Az orosz költő Konczek által tolmácsolt költeményei Peregyelkinóhoz kapcsolódnak, melynek nevezetessége a *Szovjetunió Irodalmi Alapja – Írók alkotóháza* (egyik verscím is) és a temetője. A peregyelkinói költemények üzenete: „Nekem van közöm a szabadsághoz / egy országban, ahol tengernyi a hiánya,” (*Az öröklét válasza*). A *Szabadság, egyenlőség, testvériség* című vers fordításába Deák Ferenc szólása is beépült: „hát gombold újra a mellényed”.

Orosz mondó. Szanyin táskája. Mihail Petrovics Arcübasev (1878–1927) *Szanyin* című regénye (1907) nyomán Konczek József értelmezései. A „mondó, azaz

a rondó dalformát utánzó mesélő műfaj”, a századvégi haláltánc versek modorában. Szanyin azon hősök rokona, akiket a „fölösleges ember” típusa megnevezéssel illet az irodalomtörténet Puskin Anyeginjétől, Turgenyev Bazárovjáig. Herzen: *Ki a bűnös?* (Beltov), Lermontov: *Korunk hőse* (Pecsorin) is említhető. „Bazárov bicsakja.” (*Szanyin táskája*) Bazarov attitűdje: „Az vezet a cselekvésben, amit hasznosnak ismerünk el... A mi korunkban a leghasznosabb a tagadás, tehát mi tagadunk”. „A nihilista olyan ember, aki nem hajt fejet semmiféle tekintély előtt, aki nem fogad el hitként semmiféle princípiumot, bármilyen tisztelet is bástyázza körül.”¹¹ Mindez nemcsak a XIX. század ’30-as, ’40-es éveitől kezdve kibontakozó orosz irodalmi alkotása, hanem értelmiségi sorsa. A tettől tartózkodók. Goncsarov: *Oblomov*. Az orosz valóságban a meseíró Krilov. Ne feledjük: *a nem cselekvés* sok esetben *a jót cselekvés!* A semmibe hulló „hősök” és a nihilbe zuhanó valóságos életek. A táskáját a vonaton felejtő Szanyin is megindul a mezőn, az élethez nincs szüksége táskájára.

„Szanyin az értelem nevében viselkedik részvétlenül”. Megtagadja, hogy egy öngyilkos temetésén beszédet mondjon. Konczek-versek: *Szanyin belépője*. *Kádergyár*. *Szanyin mint igazgató*. *Szanyin táskája*: „vasutas bádogtáska”, a magyar költő apjához hasonlatos (újabb arc? Kié?), „csornűj vóron” („fekete varjú”, tkp. rab-vagon). *Szanyin kilépője*. Alföldy Jenő¹² e versek kapcsán Baka István orosz modelljeit említi. Értelmezésében kiemeli, hogy a szerző, bár közvetlenül nem politizál, mélyebbre hatol. Elutasítja a következmények nélküli ember „Korunk hőse”-típusát.

Konczek kérdése: Öngyilkos „entellektüél” / kinek kopogtass ablakán? (*Szanyin belépője*) Szanyin „megérteni sem hajlandó: adott esetben a mérleg serpenyőjébe csak saját létezését hajlíthatja a világnak szóló figyelmeztetésül az ember”. Az öngyilkosság problémaköre e helyen nem elemezhető behatóan, csak feleleveníthetjük Szókratészről a sztoikusokon, Dosztojevszkij, Camus munkásságán keresztül napjainkig az elméleti állásfoglalásokat és gyakorlati tetteket. Arcübasev regényével kapcsolatban is felmerült Nietzsche és Dosztojevszkij neve. Az egyéniség mérhetetlen szabadságának bizonyítéka? A szuverenitás igazolása? A francia/algériai író értelmzésében (a dosztojevszkiji Kirillov nyomán) az egyetlen filozófiai probléma: érdemes-e lélni az életet? Az álláspontok nem egységesek. Voltak, akik elméletileg elleneztek, mégis elkövezték; voltak, akik a tett jogosultságát elismerték, de életüket végigélték. Volt, amikor szó és tett egységbe került. Hazánkban nagy hagyományai vannak az önpusztítás módzatainak. Nem csak az entellektüelek körében. Jelen esetben csak a bevezetőben említett két költőre utalok. Megtették. „Az meglett ember, akinek / szívében nincs se anyja, apja, / ki tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja / s mint talált tárgyat visszaadja / bármikor – ezért őrzi meg, / ki nem istene és nem papja / se magának, sem senkinek.” (József Attila: *Eszmélet X*)

Konczek válasza: „A hatalom, a rossz erőszakossága nem azáltal szűnik meg,

hogy önmagunkkal szemben válunk erőszakosakká. A valóság az, hogy az erőszaktól szenvedőknek még mindig van annyi erkölcsi alapjuk, s talán erejük is, amiből nem az erőszakos megoldásokat képesek csak mozgósítani. A nem-erőszakot önmagukkal és másokkal szemben is. Akár a hatalom, akár a nem-hatalom oldalán állnak. Magyarul: elkeserítő az öngyilkosok hatalma. Nem jó út.” (Konczek József: *Mikola szobrai és dinoszauruszai.*)

Regölés, Népköltészet, Népballada

Regös: 'középkori mulattató, énekmondó'; 'valamely ünnepen csoportosan házról házra járó, verses köszöntőt mondó, éneklő személyek egyike'. *Regöl*: 1552: „[közvetlenül karácsony után] kőuetkezc az ördögnc nagy innepe, a' *Regelő* hét, osztan a' farsáng” (Heltai: Dial. A 3a); 'mulatozással tölt időt'; mulatozás alkalmából énekmondással szórakoztat'; 'elbeszél valamit (rendszerint régi csodás elemet is tartalmazó történetet)'; ünnepi, csoportos házról házra járás muzsikálással, énekléssel, verses köszöntővel. A *reg* szó egyik magyarázata szerint „a samanisztikus vallási kultúra körében az elrévülésre hajlamos sámánpap révületben mondott beszédére vonatkozott”. Érdemes szótárunkat továbblapozni (meggyőződésem, hogy költőnk is nemegyszer ezt tette). „Amennyiben a *rejt* származása a *révül*-féle szavakra is visszamegy, eredetileg a révületbe ejtésnek, a varázslásnak, titokzatos műveleteknek a jelölője lehetett. E feltevés alapján a R. *rút* ige (l. *révül* a.) a *rejt* szóhasadásos párja lehet, a regös ének refrénje („Hej, regő *rejttem!*”) pedig az ősi 'varázsol' jelentést igazolhatja, amit esetleg a 7. jelentés is őrizhet, s a többi jelentés felé egy 'varázslattal eltüntet' közvetítő fok feltevése vezethet el. Ide kapcsolódhatik talán a *rejt* 'titokban tart' és a régi kialakulású *rejte*k származék 'titok, titkos hely' jelentése is. A *rejt* jelentéseinek kiindulása azonban sokkal konkrétabb szemléleti alapon, a *rekesz*, *reked* stb. szavak képviselte, a térbeli elhatárolás elsődlegességére utaló jelentések alapján is jól magyarázható.”¹³ Miért, és miről regöl Konczek József? „Rejtem az erdőt, / rejtem a rétet, / regő rejtem!” „Az én nagyapám engemet őriz, / csodafiúszarvast, / erdön átfutó, / mezőn átfutó / csodafiúszarvast. / Farkas nem eszi / farkas nem eszi, / regő rejtem.” (*Nagyapám őrizi az erdőt*) Konczek József regöl önmagáról, családjáról, az életben levőkről, az eltávozottakról, az életbe nem lépőkről: *Árnyék, Vasházacska, Konc király árvája, Megérkeznek a koldusok, Holdi liliomszál.*

Csodaszarvas, szarvasfiú, szarvasünő motívumok az ősi múltból (Ázsiából) és a magyar költészetből. Pogány és keresztény szimbolikája is elterjedt. A hun és magyar mondakör ismert alakja. Hazánkban „tudósít” róla: Anonymus, Kézai Simon, Kálti Márk, Thuróczy János. Arany János *Buda halála*. Hatodik ének. *Rege a csodaszarvasról*. József Attila *A csodaszarvas*. Bartók *Cantata profana*. Az „atyai mentor” Juhász Ferenc: *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából*. Nagy

László *Csodafiú-szarvas*. (A *szarvas*-motívum mellett az említett költők Konczek József munkásságában, életében meghatározó jelentőségűek.)

Vogul szigorlatból. (Ajánlás: *Juhász Ferencnek*): „mondani mindent, / mi hogyan lehetett, / mi hogyan lehetne, / mi hogyan lenne jó, / hogyan legyünk, / hogyan, hogy ne legyünk, / Világügyelő, Világügyelő!” *Szarnyu-atér*: „Dalmahodó tájakon / a Világügyelő az úr. / Ő a magyar-vogul isten.” A hivatkozott vers lábjegyzete: „**Világ-ügyelő**, vagy Aranyfejedelem (Szarnyu-atér), a nemzeti hősök közül a legnevezetesebb. A legfőbb istennek, az Eget és a Földet teremtő Nurin Taremnak (Torémnek) a fia. A Világügyelő vigyáz a világ rendjére.”

Rénszarvas fia versei. (Korjag-versek francia közvetítéssel). Ez Konczek „bombasztikus” tréfája. Tschon Soulagin (1942–2002) korjag nyelvész tudós nyomán, aki természetesen a valóságban nem, csak a versekben létezik. A magyar költő magyarázata: a *korjag* jelentése a. m. *rénszarvas*. A kihalóban levő korjag nép a Kamcsatkai félszigeten, ősi lakhelyén él a mintegy húszezer orosz és négyezer más keleti kis nép közösségében. Az 5–6 ezer ember által beszélt csukcs-kamcsatkai nyelvekhez tartozó korjag nyelv is kipusztulóban. A fordító a versek hangzását emelte ki, a közölt „tündér-beszédek” megítélése szerint „önmagukban értelmetlen nyelvi imitációk, hangzatok”, a hajdani gyerekkori játékokat idézik. A hazájától távol, Párizsban munkálkodó tudós vágyódását, aggódását hazája, népe iránt érezhetjük ki a közölt versekből. A párhuzam említése szinte felesleges. Ugyanakkor nem haszontalan olvasóink és egyúttal Konczek József figyelmét is felhívni egy tanulmányra, amely további vizsgálódásra készíthet költőnket illetően, alkotásra lehet ösztönző hatással. Borzsák István: „A korják Christophorus”.¹⁴

Greguss Ágost nyomán: a ballada dráma (tragédia) dalban (versben) elbeszélve. Regét mond el. „A ballada, miként a dráma, szintén a küzdő egyént mutatja föl érzelmei, szenvedélye viharában, tettei következményeit hordozva, nem mint őt saját közreműködése nélkül vakon érő végzetet, hanem mint maga érdemlette jutalmat. Mivel pedig a szenvedély rendszerint bűnbe sodorja az embert, a jutalom is rendszerint bűnhődés: íme a ballada tragikumának egyik eleme.”¹⁵ „Szokolyán is elsírtam magam, amikor Magdi nagynéném a Kőműves Kelemen tanulta, hangosan olvasva többször is a verset.” (*Sócsillag*, előkészületben) Hihetünk a kisgyermek kori élményre visszaemlékező költőnek. Legismertebb, legelterjedtebb régi stílusú népballadánk. Eltérő változatokban, különböző tájegységeinkben kelt életre népünk ajakán.¹⁶ „*A falba épített asszony*” története. Megtalálható Moldvában, Mezőségekben, elterjedt Kelet-Európában. Értelmezők az építő áldozat, emberáldozat ősi hitével magyarázzák. A ballada műfajának történetiségét, kialakulását nem tárgyalhatjuk részletesen. Utalnunk kell viszont arra, hogy egyes népballadánk eredetét, illetve a nevesített szerzők által alkotott balladák értékét illetően komoly viták folytak már a XIX. század második felében.

Koncsek József költészetében nem érezzük erőltetettnek e műfaji keretet, sem a bohóctréfát, miként a népköltészeti gyökerek továbbélését sem.¹⁷ Az elemzők szerint a versek keletkezési idejének nincs jelentősége. A költő az évtizedek során újra és újraírja azokat. A különböző kötetekben kántálja. A városban élve is az ősi paraszti világot jeleníti meg. A nem könnyű paraszti sorsot. A kívülálló számára az egyhangú, napkeltétől napnyugtáig tartó monoton mezőgazdasági munkával, háztartási teendőkkal töltött napokat, éveket, életet. Középpontban a nagymama szerepkört betöltő dédnagymama: Káré Magdolna (vö. *Káré Magdolna és a Czeizelképlet*). Sorsa asszonyi sors: kétszer viszik/vitték át a küszöbön. A lakodalmát, majd a halálát követően. *A tájjal maradtam* című kötetben belül fejezet: *Káré Magdolna udvara*. Versek: *Káré Magdolna*, a különböző időpontokban megjelent válogatásokban szövegvariánsok. A 2006-os kötetben (24. o.) van központozás, egész mondatos versszakok, az első kiadásban nincs. *Nagyanyám lakodalma*: korábban nincs központozás, a 2006-osban (25. o.) van, „fortyogtasson” – „forrtyantson”, „eltáncolták” – „elmulatták” felcserélése. *Káré Magdolna stilizált halála, Epilógus, Búcsúztató* (Káré Magdolna nagyanyámnak). *Öreg Makrait a szél ütötte meg* (2006-ban, 85. o.: *Öreg Makrai és a szél*), az előbb említettekhez hasonlóan, eredetileg központozás nincs, majd van. Jelentős szövegeltérések. *Anyám arany liliomszál*: (2006, 27. o.: *Anyám, arany liliomszál*) Szövegeltérés: „ne támaszkodj – Támaszkodnál”, további jelentést módosító szövegeltérések.

E versek nem csak a vidék hangulatát idézik meg. Politikummal is telítettek. Az ezzel összefüggő görög szavak eredeti jelentésének értelmében („előzékeny, életvitel, közösségben élő, szabad polgárként él” stb.). „Makrai bácsi” megidézése az „idilli” korból, a békés falusi élet világából az 1945-öt követő „rendszerváltás” tragikumába való átmenetet mutatja meg.

Az okos számár.¹⁸ A görög *müthosz* (‘mese, monda’) a csodálatra méltó jelenségek csodás elemekkel feltárt magyarázata. A mítoszok, mesék, mondák tértől–időtől, kortól függetlenül nemcsak katarzist keltenek, hanem továbbgondolkodásra készítetnek. A tanulságul szolgáló erkölcsi elvek felismerése által morális magatartásra ösztönöznek a mitológiához, a mítoszhoz, a meséhez vonzó költő állatmeséi. Előzményei: Aiszóposz (Ezoposz), Phaedrus, La Fontaine, a magyar Heltai Gáspár. E nevekre könyve kapcsán a szerző is utal, nem említi viszont az általa igen jól ismert kelet-európai mesélőt. Krilov, Ivan Andrejevics (1769–1844) oblomovi életvitelt (lustaság determinálta életét, „hálóköntös” jellemezte – Gogol) folytató költő, író. Flegmatikus karakter, piknikus alkat. 1804-től írta verses állatmeséit (kb. 200 db-ot). A „básznyják” (*básznyjá* – állatmese) műfaja. Életképszerű, tömör jellemzések a népköltészet hagyományain (tematika, nyelvezet, ritmusépítés). Konkrét politikai ihletés is megtalálható az orosz szerzőnél, Puskin Anyeginjére utalás: „Nagybátyám, elvek jámbor őre” (*A számár és a paraszt*).

Koncsek József történetei sem nélkülözik a politikai utalásokat. „Mese a lopósról meg Ágnesről”: lopós, *Lupus*, l. Bős–Nagymaros; „ma születetett keletközépeurópai demokrácia”. „A forradalom meséje.” „A tyúkocska-mese.” Ez utóbbiban a hazánkra erőszakolt szocializmus néhány meghatározó alakjának név szerinti említése mellőzhető lenne (l. fentebb). „Mese az osztozkodó medvékről” tanulsága – a körülragott sajt úgy nézett ki, mint Magyarország térképe – magyarságunk meghatározó tragédiáját örökíti meg. A szellemesen megírt mesék listázásától eltekintek. Néhány mozzanatot említek csupán. „A farkas és a kút újabb meséje”: a csoda kimeríthetetlen és elérhetetlen. „Mese az okos számról”: „Van az úgy, hogy aki okos, hasznára fordítja, ami a terhére volt”. „A róka és a sajt”: „hiúság, ravaszság, nagyravagyás, csupa emberi gyarlóság” (La Fontaine kapcsán), „az életanyag a fontosabb, nem a stílus”, a tanulság: „Annyian, de annyian elmondták már az örök igazságokat.” A plágium vádjának érintése, La Fontaine lopta Aesopus meséit. „Mese a Jóistenről”: „Hová tettetek engem, emberek?”

A magyar múltba merítkezve

A mi apácáink szűzebbek Történelmi képek a Koppány-lázadás leverése utáni időkből (Veszprém, 1002. Apácaolostor). *A veszprémvölgyi apácák görög nyelvű adománylevele.* – 1002 előtt/1109 – „Legkorábbi oklevelünk – I. István király görög nyelvű adománylevele – Könyves Kálmán 1109-ben kiállított latin nyelvű megújításában (renovatio) maradt fenn.”¹⁹ Az oklevél szövegében számos magyar nyelvű szórvány található. E nyelvemlék (melyre a szövegben utalás is történik: „Csak az alapító okiratjuk van görögül írva”) adja az alapot a történelmi kép kibontásához. Koppány vagy Vajk, a harc eldőlt: István. A kolostornál két barát beszélget. Az egyik kicseréli a bejáratnál elhelyezett sárkányölő Szent György-szobor feliratát: St. Gregorius helyett Vencelin, a sárkány helyett Koppány. Koppány négyfelé vágva, kiszégezve: Veszprém, Győr, Esztergom, Fehérvár kapujára. Zerind fia Koppány az ősi *levirátus* intézménye alapján követelte jussát: Géza uralmát, megözvegyült asszonyát, vagyonát. A 972-ben megkeresztelkedett „lázkodó” ellen a Garam folyó mellett karddal felővezett (helyesen: „Esztergomban kötött kardot”) ifjú István az új ideológia szellemében lépett fel. A történelmi események részletezése nem feladatunk, de a hivatkozott mű által megjelenített probléma kiemelése igen. Az ősi magyar hagyomány vagy az idegen új rend, idegen segítséggel (Vecelin István „sváb” fővezére, „egy német származású jövevény”, Hont, Pázmány „testőrparancsnokok”) történő „választása”. Vencelin (Vecellin, Vencellin), aki Koppányt megölte „terjedelmes hűbéri földeket kapott jutalmul”, csakúgy, mint a győztesek oldalán álló más nem magyarok. (Pázmány, Hont, Orci sváb lovagok tartományurak lettek.) Már korai feljegyzéseink magyar és német ütközetről tudósítanak (bár e képet

árnyalja, hogy István oldalán más idegen elemek és magyarok is harcba szálltak). Ezt megalapozta, hogy első királyunk erősen támaszkodott német testőrségére és a német lovasságra – a németek tömegével érkeztek segíteni, társadalmat szervezni. Az ütközet előtt Szent Márton közbenjárásával isteni segítségéért folyamodott István, ígéretének megfelelően, a pannonhalmi apátságban s a fent nevezett apácák-nak is adományokat biztosított, állandó javadalmazást (a bencés monostornak a levert Koppány hajdani birtokain tized, gyermektized szedésének joga) ajándékozott. Vencelin, Pázmán, Hunt a hivatkozott darabban is feltűnik, mint mások javainak „begyűjtői”. Vencelin (Ottó császár „közvetítője”) és a Püspök párbeszéde a térségben ténylegesen megvalósult hatalomgyakorlást mutatja be. Mi rejlik a „pogány” és „keresztény” értékrend összeütközése mögött?

Sermones ad Borbalam. Beszéd Borbálához. *Mátyás király (1440–1490) a boroszlói Edelpeck Borbálához, fiának, Corvin Jánosnak (1473–1504) édesanyjához.* A *Sermones regis (Matthiae) ad Borbalam, matrem filii regis* – esszé?, szabad gondolatfutam? szépírói játék? – kérdezgeti Konczek. Kiindulópontja Ábel Jenő (1858–1889) feljegyzése: „Apokrif a velencei Szent Márk Könyvtárból”, 1880.²⁰ A *sermo* szerzőjének álláspontja: „Meggyőződésem, hogy a király mindig széles látókörű és magabiztos volt cselekedeteiben. Fejedelmi harcát két hatalom irányította, Isten és az idő. ... Királynak van joga mondani, mi igaz.” A további részletezés helyett kiemeljük az esszé írójának az adott történelmi korszakban való elmélyedését, a minden írásában – versben és prózában, verses prózában – alkalmazott nyelvjáték szerepét. A nyelv teremti a valóságot, vice versa: a valóság a nyelvet. „Akkor nem »»a semmi van««, hanem – bár ez csak játék a szóval – ha semmi nincsen, akkor »»a valami van««. Mi ez a van? Van az erős Magyarország.” Az itáliai humanista történetírás fejedelem példaképének – a magyar Mátyásnak – értékelése, illetve a Konczek által megfogalmazottak elvonatkoztatása, kortalanná emelése érdekes aszociációkat kelthet.

Damó

„Kulcsregény”²¹. 2001-ben látott napvilágot. A szerző munkásságát értő/értékelő irodalmárok, irodalombarátok felfigyeltek a műre. Alföldy Jenő, Gyimesi László, Komoróczy Emőke, Kristó Nagy István elismeréssel illette. A költő fellépésein, szerzői estjein, interjúin megkerülhetetlen. Általában – irányultságtól függően – más és más részletet emelnek ki belőle. Komoróczy Emőke a Kilencekről (Konczekről) szóló tanulmányában²² részletesen ismerteti. Párhuzamot von a végvári harcok idején játszódó történet, a török hódoltság korabeli és a szovjet megszállás időszaka között. Milyenek a túlélés esélyei, milyenek módozatai? A főszereplő, Damó, a püpos deák és alteregója, talán természetes apja (?), a Hadnagy (Katona). Valójában egy

személy két arca. Az író előhívja az időből hajdani énjét, rávetíti saját, idősebb kori önmagára – elemzi az irodalomtörténész. A szerző interpretálása: Deák (Damó) és a Hadnagy mint egy emberarc két fele, „az emberarc két fele más”.

A cselekmény szálai Magyarországon, a XVI. század közepének valamely évében, májustól októberig szövődnek. Szürke hétköznapiak: szerelmek, szeretkezések, el-lenségeskedések, ölések – áruhájak, hátbatámadások, nyílvesszőnek hátba küldése. Az egyes részeket Damó balladájának egy-egy versszaka vezeti be, majd zárásként egyben olvasható a ballada. Gyimesi László költő a szerzővel való beszélgetésében²³ a befejező részt emelte ki. *„Jövömből hozzám érkező édes asszonytól az ég áld gyönyörű leánygyermeket nékem. Véle merengünk az időn. Fiúarcon. Férfiarcon. Ősapai arcon. [...] Úgy érzem, hogy él a fiam is. [...] Ideérezem a fiamat. Közelítem, aztán eltolom magamtól. Koromsötét iszapmelyben motozó halak közül néz vissza rám az arca. Onnan akart megszületni, oda merül vissza, érzékenyen játszik velem, s mozduló szájával mondja: »Nem vagyok, apám, csak képzelsz engem...«* Így vagyunk együtt. *Tiszta az ég. Koromsötét a patakmély, patak, gyászpatak. Érintetlen homlokomra mélyi mozdulatokat vetítő idő, árnyék, termő szomorúság... Volt, hogy lehetett volna, hogy volt is, volt, hogy nem lett, de azért kell tudnom. Ez az én fájdalomam. Enyém, mint minden élet, aki nem élhette meg a neki ígért, ajándékozott időt.*²⁴

Jelen esetben nincs terünk a mű vázlatos bemutatására sem, bár nyelvezetének elemzése külön tanulmányt érdemelne. Így a szerző munkásságában, műveiben mindvégig fellelhető három motívumra irányítom a figyelmet, egyúttal a török időkből átemelve a múltba és jövőbe, a mindenkori jelenbe.

A mű indítása: *„Május. Dalolt a pacsirta, melyből megtudjuk, hogy kár a vitéznek gőgösködni, amikor nem tudna elrejtőzni az ártatlan és igaz békés élet mögé.”* A Katona és a Paraszt találkozása, sorsválasztása. A Paraszt bölcsen háritja a harc-ba invitálást, a kétkezi, dolgos élet eredményeit, annak folytonosságát ecseteli. Az érkező törököktől (janicsároktól, köztük hajdani pulyájától) saját vesztesége és szégyene árán is megmenti a Katona életét. A jelenet zárása: *„Pár nap múlva kinn az úton széttaposott arcú halott feküdt szíjjeltárt karokkal. Ki volt az? A Katona volt? A Paraszt volt?”*

A bölcselők által sokat elemzett választás nehézsége. A felelősség az embert terheli, aki választja, vállalja sorsát. A filozófusok egyik kedvelt bibliai könyve a *Prédikátoré*. Schopenhauer (*Életbölcseesség*) szerint annak I. szakaszát csak a 70 évet megélt ember értheti meg. *„A prédikátornak, Dávid fiának, Jeruzsálem királyának szavai. Hiábavalóság, csak hiábavalóság, ezt mondja a prédikátor, hiábavalóság, csupa hiábavalóság! Mi haszna az embernek minden fáradozásából, amit magára vállal a nap alatt?”* (*Préd 1, 1–3*). *„Az egyik nemzedék megy, a másik jön, de a föld örökké megmarad”* (*Préd 1, 4*). A prédikátor ragyogóan megragadta az élet

folytonosságát, az egyéni lét határoltságát. „Ami volt, az lesz újra, és ami történt, az történik megint: semmi sem új a nap alatt” (*Préd 1, 9*). A bölcs és a balga a közös emberi sorsból való egyéni részesedést példázza. „A bölcs maga elé néz, a balga vaktában megy. De arra is rájöttem, hogy egy és ugyanaz a sorsa mind a kettőnek” (*Préd 2, 14*). Ugyanaz a sors: „Valóban a bölcs emlékezete éppoly kevésbé örök, mint a balgáé. A jövőben hamarosan elfelejtik mind a kettőt. A bölcs meghal éppen úgy, mint a balga” (*Préd 2, 16*)

„A vallatás.” A szándékética és következményetika kettőssége. Mi szerint ítéltető meg egy tett? Az ámulás lélektana. A besúgás problémája. Önként (dalolva) vagy kényszerítve (nyöszörögve)? Állandó tényezője hazánk történelmének, mindenkori jelenének. Nem csak annak. Konczek József közléseiben (írásban és szóban) is vissza-visszatérő motívum. Például Pavel Morozov vagy K. Gyula (kágyula: „a meztelen csiga neve Vasban”) említése (vö. *Visszatisztelgek*). A világirodalomban, a magyar irodalomban, de a valóságos történelemben gyakran fellelhető szereplő. Találó vers- és kötet cím: *Janicsárkeresztelő*.

Szükön: „füge, női szeméremtest, p...a”. *Szükódész:* „fügeszerű”. *Szükón:* „fügeültetvény”. Nyelvészkedjünk tovább! *Szükophantész:* görög szó, jelentése „fügét bejelentő”. Attikából tilos volt kivinni a fügét, és aki a másikat e tilalom megszegéséért följelentette, azt a 'szükophanta' névvel jelölték. Jelentésárnyalatai: „hamis feljelentő, rágalmazó, besúgó, zsaroló, titkos ügynök, csaló, szélhámos”. *Szükophanta:* Athénban a feljelentést meggazdagodásra vagy politikai célokra kihasználó zsaroló. *Szükophantria:* ugyanez nőben. *Szükophantia:* „zaklatás, hamis vádaskodás, feljelentés, zsarolás”. *Szükophantiasz:* „feljelentés, rágalom szele”. A szó ógörög, tartalma nemzetközi. Koronként, népenként létező. Hazánk fügeültetvényeiről nem ismert. *Szükophanta* és *Szükophantria* viszont termett tömegével. Besúgók és besúgottak. A szerepek időnként cserélődtek, vagy többes szereposztásban játszották e műveket. Zömük egy körön belül egyszerre volt mindkettő. A jelentő megbízhatóságáról a jelentető is meggyőződött. Spicli, téglá – sokat és sokan falaztak a szocializmus építésén. Csakúgy, mint korábban a feudalizmusén, a kapitalizmusén, majd ismételten a tőkés társadalom bevezetésén. *Szükophanta* társadalom – volt és maradt.

Damó imája. „Hiszek az életben, hiszek igazában, / hiszek a szeretet megmaradásában, / hiszek magunkban, szerelmes hazámban, / meggyötört szavaink felvirágzásában, / hiszek a bűnöknek lebírhatalmában, / hiszek az éltető, termékeny tudásban, / hiszek a magunkhoz tartozásban, / s mert hiszem: hogy ami van – azért, hogy lás-sam, / hiszek a sebeknek megmutatásában, / valamint azoknak bégyógyulásában, / ránk hazudott hazudások elsorvadásában, / miként bűzös rossznak elmulatásában, / és legjobb mimagunknak feltámadásában.” Költői – emberi hitvallás!

Voltak, kik kritikusan egy XX. századi versre asszociáltak a fenti sorok kapcsán.

„Mert a hit az erő! Mert aki hisz, győzött.” (Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna *Magyar Hiszekegy*, 1920.; 1921-ben 15 szakaszosra bővített változatának – *Hitvallás* – 8. vsz. 1. sora. A vers valamikor kötelező volt minden diák számára.) A két versben fellelhetők hasonló gondolatok. Miért baj ez? Kinek fáj ez – és *nem más!*

Bölcselet

Egyik méltatója – G. Komoróczy Emőke – szerint a *Kilencek* közül Konczek József a legfilozofikusabb. E nézet igazolható. Álljon itt példaként az első önálló kötet: *Galambok, galambok a történelemben* (ELTE, 1984). A hely szellemének megfelelően (a bölcsészkar a kiadója) „filozofikus vers a létezésről és nemlétezésről” (vö. például Parmenidész töredékei, Hamvas elmélkedései). *A vendég*: „Az idegekben a történelem. A történelemben a létezés. / A létezés újabb létezése. A létezésben a nem-létezés lehetősége. // Mi van a ház előtt előtt előtt? A létezés mögött mögött mögött? / Hogyan van az, hogy nincs? Van-e vanabb, van-e legvanabb?” (Vö. Babits) *Galambhangú turbinák*: dialógus lány és fiú között. *Bölcselet*: „A levegő, a föld, a tűz, a víz / a négy elem helyett, / filozófus, mutasd meg / a lelkedet!” Az idézett sorok jól érzékeltetik a költő életművén végighúzódnó bölcseleti fő motívumot. Konczek József e versében Empedoklész említ, de gondolhatunk a preszókratikus természetfilozófia más képviselőire is. A lényeg a filozófia „szókratészi fordulataiban” rejlik, a filozófiát lehozta az égből a földre, bevitte a házakba, az emberek mindennapi életébe. (Cicero *Tusculanae disputationes*. V. 4.) Szókratész a vizsgálódás középpontjába az embert helyezte.

Konczek József több mint ötven éve van jelen különböző írásaiival, verseivel, prózájával, fordításaival, újságíróként tudósításaival hazai közéletünkben. Szépirodalmi alkotásaiban mindvégig érezhető a filozófiára, annak eredeti görög jelentésére való törekvés: „a bölcsesség szeretete”. A bölcsesség fogalmába e helyen beleértjük az ún. népi bölcsességet, amelyet a lelkében meggyökeresedett magyar hagyományból merített. Beleértjük a „tanult” ismereteket, irodalmat, nyelvészetet, nyelveket, történelmet. Mindezt – költőhöz kötelező módon – önmagán átszűrve. Igen figyelemreméltó a magyar nyelv ősi rétegeinek áttemelése a mindenkori jelenbe. Egy Konczek-szótár is érzékeltetné népünk nyelvi gazdagságát. Például *ámbitus*: gyalogos tornác. Falusi ház udvarra néző oldalára épített, fedett, oldalt nyitott, széles folyosó. Szinonima: *tornác, gang*. Táj: *ambit, hambit*. Latin jövevényszó, *ambitus*: ’körüljárás, körülfogás, a tárgyat körülvevő tér’; ’kerülés, hivatalhajhászás, nagyra-vágyás, erős vágy’. „Cibakolom”, *cibak*: kétszersült. Német eredetű. A friss kenyérrel nem rendelkezőknek (katonák, tengerészek) számára készült kenyérféleség. 2. jelentés: ’fatsatlás a kútgémnél. *Cibere* ’kőkényszilva’, korpaleves, szilvaleves, keszőce. Néhány további szó: coki, csikász, csömöszkélő, dalmahodik, damó (vö. gyürke), gajdol, handlé, igric, jatagán, kamzsás, kenyér, kiske, kiszőce, pipula, pocséta, pus-

tolt, regő, regölés, rima, sunykó, suvadt, szotyka, topa tölgy, vasházacska, vonyiga. A fentebb hivatkozott „történelmi képek” és az itt tárgyalásra nem kerülő nyelvújítási kor előtti időkre hivatkozó költemények (vö. Balassi-utánérzések) nyelvezete. Villon Konczek általi (más magyar fordítók javaslatait is elemző) értelmezései. „A semmit gyakdosó Villon”: Konczek József javaslata a gyakik visszaállítására. „Gyakd Uram!” formában fennmaradt az ige egy régi nyelvelmélünkben – érvel mellette. „Gyapjasát, ki gyakran gyakja” – írta 1968-ban (*Úgy vacogtunk, úgy kacagtunk*). A helyettesíteni kívánt szó úton-útfélen használatos, a köznyelvben, a közéletben, például a parlamentben is kötőszó értékű. „Tematizálja a közbeszédet” – brrr! *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* ellentmond költőnknek. „Őtörök eredetű; [...] A törökség minden ágában ismeretes; 'közösül' jelentésben egy tatár népdalból és a karacsájból van kimutatva, de ez a jelentés e nyelvekben nyilván újabb fejlemény. – A török szó átvétele eufemisztikus okokkal magyarázható: az idegen szót kevésbé durvának érezhették, mint az eredeti magyar kifejezést.”²⁵ Érdemes megfigyelni egyes versek „nyelvjátékait”, melyek filozófiai megfontolásokra, hermeneutikára készítenek. A munkásság egyik kulcsszava a *hagyomány*. Egyik versének kulcsmondata: „egyetlen faluhatar az egész civilizáció” (*Gyalogút*).

Számvetés. A költőt alaposan ismerő egyik értékelője szerint az életmű „majdnem teljes”. Kődöböcz Gábor mélyinterjújának²⁶ egyik felvetése: „neked is az a legfontosabb versed, amit ezután fogsz megírni...” A még meg nem született nagy mű problémája. Balzac: *Az ismeretlen remekmű*. Camus: *Jonas vagy a mester dolgozik*. Az alkotó emberek állandó kérdése: érdemes volt? Konczek József: „Egeret szülnek nagy hegyek,” (*Mus murmurandi*) egyértelmű utalás Horatius híres sorára – *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus*. (*Ars poetica* 139).

Ars poetica

Horatius *Ars poetica* („/Piso Atyához és fiaihoz/”, Ep. II/3) „minden idők művészetének bibliája, vezérfonala”, „minden költő és műbíró *törvénykönyve*”. A vers művészei számára követendő intelme: semmit sem ér a költői tehetség szakmai ismeretek, aprólékos alkotói munka („kicsiszolni a verset”, „müggond” és „képesség” együtt) nélkül. „Bölcs tud csak jót írni, ez itt az alap, meg a forrás.” (Horatius: Ep. II/3, 309.)

In utero pacem

„Magyar vagyok. Velem szólj –
 hogy békét az anyaölből, hogy *in utero pacem*...
 Békét ebben a százszor is bemocskolt
 édes medencében!”

Koncsek József *ars poeticája*, *epilógusa Petőfi Sándor születésnapjára. A XXI. század költői*. Felsejlik egy korábbi költőnk Petőfi-centenáriumára, 1923 januárjára, 1922 végén írt, sokat értelmezett és sokszor félreértelmezett verse: *Petőfi koszorú*. A forradalmár Petőfi mellé a „forradalmár” Babits Mihályt vizionálták. Alapítanul. Magyarnándori költőnk költeménye első sorában határozottan háritja az ilyen jellegű interpretálás lehetőségét. „Sándor – én nem vagyok lángoszlop. Fáj a hátam. / Gyötrik bujkáló görcsös bánatok.” *Vates*: jövendőmondó, próféta; költő, dalos. *Vátesz*: ihletett, a jövőt megsejtő költő; igazlító, távolbalító. Lángoszlop – történelmi személyiség irányt mutató voltának jelképeként. A láng ősi hangulatfestő szó a finnugor korból. A költemény utolsó versszak: „Hej regösök, hej szépszavúak, te költő nép, / gyermek évszázad apja vagyunk. / S én hallgatok, dadogok, üvöltök: nekem érjen meg felnőtte. / Ne ... **pur es chomuv ...**” Asszociálunk: „Latiatuc feyleym zumtuchel || mic vogmuc. ýfa pur ef chomuv uogmuç.”²⁷

Cicero írja: „A sértésnek tövise van, amely iránt az okos, jó emberek érzékenyek.” Hordozhatja-e töviseit az egyén, ha meg akarja őrizni önmagát, az embert? A valamikori oly nagy sérelmek az évek, évtizedek múlásával, a fájdalomak, szenvedések megélésével – átértékelődnek. „Fordul az életkor, megmásul az emberi jellem.” (Horatius: Ep. II/3, 178.)

Csehov elbeszélése mindig megérintett. Mottója *„kinek sírjam el fájdalomamat?...* Címe csak ennyi: *Fájdalom*. Csak? A részvét kívánása, életünk meghatározó eseményei, örömeink vagy bánataink, gyászunk másokkal való megosztásának vágya bennünk él. A valahova tartozás, a másokhoz való kötődés valamennyi egyén természetes törekvése. Képzettségtől, végzettségtől függetlenül. *Ille dolet vere, qui sine teste dolet* – *Az szenved igazán, aki magányosan szenved.* (Martialis) Ezt cáfolandó: az emberek fájdalomuk magánzárkáiban is elkülönülnek egymástól. A szenvedés nem segíti az összetartozást. A fájdalom, a bánat nem megosztható, nem porciózható. Az orosz fuvaros sem tudja kibeszélni magából. Társának, lovának összegezte: ha a fia élne, ő lenne (volt) csak az igazán jó kocsis. Az életkor előrehaladtával sokan tapasztalhatták a Prédikátor igazságát: „De jaj a magányosnak, ha elesik, nincs senki, aki fölsegítené!” (Préd 4,10) Weedekind intelme: „Baj mindenkit érhet, de csak a nagyon intelligens ember tud hasznosítani belőle”. E helyt elsősorban Seneca gondolatai jutnak eszembe: „az ember, noha embernek született, tülemelkedhet az emberi dolgokon; hogy a fájdalomakat, a veszteségeket, a sérelmeket, a sebeket, a körülötte tomboló vad szenvedélyeket nyugodtan szemlélheti” (*A bölcs állhatatosságáról*). A „szabadság az, ha lelkünket fölébe emeljük a bántalmaknak”.

„Mit lehet elvenni tőlem, ha én nem engedem?” (*Könyveim cementes zsákban*)

Jegyzetek

- ¹ Georg Simmel: „A táj filozófiája.” In: *Velence, Firenze, Róma*. Atlantisz (Medvetánc), Budapest, 1990. 99–110. o.
- ² Nicolai Hartmann: *Esztétika*. Magyar Helikon, Budapest, 1977. Vö. i. m. 9. („A természeti szép”) és 10. („A természeti szép metafizikájához”) fejezet. 225–257. o.
- ³ Aurelius Augustinus: *Vallomások*. Gondolat, Budapest, 1982.
- ⁴ Vö. Bergson: *Tartam és egyidejűség*. Pantheon, Budapest, 1923. Babits Mihály: „Bergson filozófiája”, In: *Esszék, tanulmányok. I.* Szépirodalmi, Budapest, 1978. 136–156. o.
- ⁵ Borzsák István: *Dragma I.* Telosz, Budapest, 1994. 7–9. o.
- ⁶ Vö. i. m. 390–404. o.
- ⁷ *Lustrum*. Typotex Kiadó–Eötvös Collegium, Budapest, 2011. (401–409. o.), e visszaemlékezés annak kapcsán készült, részleteit a Magyar Napló és a SZIN közölte, hogy 2009 karácsonyán a *Kilencek az Elérhetetlen föld* megjelenésének 40. évfordulóján Bethlen Gábor-díjat kaptak.
- ⁸ Lessing: *Laokoon*. Oder über die Grenzen der Malerei und Poesie. (1766) Magyar kiadásokban: *Laookoon, avagy a festészet és költészet határaitól*. Lessing megállapítása szerint az irodalom képes az időbeli egymásutániségot ábrázolni, a festészet és a szobrászat csak a térbeli egymásmellettséget. Ezért a festő és a szobrász feladata a „termékeny pillanat” megragadása. Érdemes Konczek József líráját e gondolatmenet alapján is vizsgálni, mely festők, mely festmények, milyen indíttatásból kerülnek általa említésre.
- ⁹ Seneca: *De brevitare vitae–Az élet rövidségéről. De tranquillitate animi–A lelki nyugalomról*. Seneca Kiadó, Pécs, 1992. 57. o. (Bollók János fordítása)
- ¹⁰ Vö. Televíziós beszélgetés 2012. IX. 27. (Internetes elérhetőség)
- ¹¹ Turgenyev: *Apák és fiúk*. 1862; Európa Könyvkiadó, Budapest, 1972. Ford.: Áprily Lajos. 76. o., 34. o.
- ¹² Alföldy Jenő: „Versformák, létformák.” Konczek József: *Formáért sóvárgó*. Hét Krajcár, Budapest, 2008. Magyar Napló, 2008. június 59–60. o. A költő nyilatkozataiból tudjuk, hogy Alföldy Jenő mindig érdeklődéssel figyelte és értékeléseivel segítette pályáját. Köszönetét interjúkban és versben is kifejezte. *Nyári köszöntő*. (Alföldy Jenő hetvenedik születésnapjára) Az ünnepelt becézése – „yenci”, „jenci” – a sorok közé rejtve: „**milyen citerák**”, „**milyen cirpelő-tücskös**”, „**heveredjen, cibálva**”.
- ¹³ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967., 1970., 1976. Főszerkesztő: Benkő Loránd. 3. k.
- ¹⁴ Borzsák István: *Dragma*. II. Telosz, Budapest, 1996. 310–315. o.
- ¹⁵ Vö. *A balladáról*, 1865.

- ¹⁶ Vö. *Magyar népballadák*. Szerkesztette és a bevezetést írta: Ortutay Gyula. Válogatta és a jegyzeteket írta: Kríza Ildikó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976. Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Élő erdélyi és moldvai magyar népballadák. Sajtó alá rendezte: Szabó T. Attila. Magyar Helikon, Budapest, 1974. *Székely népballadák*. Válogatta és magyarázta: Ortutay Gyula. Fametszetekkel díszítette: Buday György. Magyar Helikon, Budapest, 1979. (Az 1935. évi első kiadás utánnyomása)
- ¹⁷ E helyen említem, hogy a „finnugor” hagyomány jelentős szerepet játszik Konczek költészetében. Érdekes hangos olvasással a hangzás hasonlatosságaira felfigyelni. Vö. *Hozott isten, holdacska!* Finnugor varázsigék, siratók. Válogatta, a jegyzeteket írta és a kötetet szerkesztette: Bereczki Gábor. Fordította: Ágh István, Bella István, Ilyés Gyula, Képes Géza, Rab Zsuzsa, Tandori Dezső. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979. A finn hősi eposz, a *Kalevala* világának elemei is felbukkannak alkotásaiban.
- ¹⁸ Az okos számár. Fanyar mesék a jó öreg Aesopus nyomán fiatal demokráciánkról. Hungarovox, Budapest, 2008.
- ¹⁹ Molnár József – Simon Györgyi: *Magyar nyelvemlékek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977². 10–14. o.
- ²⁰ *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon*. 1880. A magyar klasszika-filológia üstökösként felbukkanó és távozó tudósának munkássága mindmáig alapvető a honi humanizmus-kutatás számára. Életművét Borzsák István dolgozta fel. Vö. „A múlt magyar tudósai” sorozatban *Ábel Jenő*. Akadémiai, Budapest, 1981. *Dragma*. II. Telosz, Budapest, 1996. 397–410. o. „Ábel Jenő”. Az itáliai kutatásokat végző XIX. századi tudós nevét viseli ma a latin nyelvből kiírt OKTV. Konczek József írására történt reflektálás. Krizsai Mónika: „Egy különös kéziratról, mely Mátyás király beszédét tartalmazza Borbálához, Corvin János anyjához”... „Ósi Gyökér”, 2010./4. 11–16. o.
- ²¹ Konczek József: *Damó*. Masszi Kiadó, Budapest, 2001.
- ²² G. Komoróczy Emőke: „S érzi, öröktől készen állt a forma, betölteni mit elrendeltetett...” In: *Peremhelyzetben évtizedeken át*. I. rész.
- ²³ Vö. 10. jegyzet.
- ²⁴ *Damó*. 104. o. Konczek József szerzői estjén, 2010. május 31-én a Magyar Írószövetség Könyvtárában Szepes Erika és Gyimesi László moderálása mellett, Baka Györgyi költő ismét más betétet olvasott fel.
- ²⁵ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I. k. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 256. o.
- ²⁶ Vö. G. Komoróczy Emőke: i. m. Ködöböcz Gábor: „Én a verseimet az elfogulatlan őszinteség helyzetéből akarom írni”. Beszélgetés Konczek Józseffel. Magyar Napló, 2009/11.

A számvetés kapcsán hívom fel a figyelmet, hogy Konczek József immár munkásságának megfelelően van jelen honi irodalmunkban. A szép számban gyarapodó önálló kötetek, jeles folyóiratokban sűrűn megjelenő költeményei mellett, recenziók, tanulmányok, szerzői estek, hazánk különböző tájain történő fellépések bizonyítják ezt. Szepes Erika: „Magyar Antaiosz.” *Gondolatok Konczek József Vogul szigorlat című kötete kapcsán*. Pannon Tükör, 18. évf. 3. sz. 2013. május–június. 62–72. o. Ugyanez Kárókatona, 40. sz. 2013. április. „Baka Györgyi beszélgetése Konczek Józseffel a *Vogul szigorlat* című kötetéről.” *Versek hídjá*, 2013. június 2. Civil Rádió. Alföldy Jenő, G. Komoróczy Emőke, Gyimesi László, Szepes Erika szinte az egész életutat végigkövető tanulmányai. Juhász Ferenc – Konczek József kijelentése: akit máig „irodalmi apámnak” tartok – figyelő/óvó tekintete, ajánlásai (l. *Damó*). Vasy Géza irodalomtörténész a *Kilencek* egész pályafutását végigkísérő érdeklődése, munkásságuk tanulmányokban, önálló könyvben való értékelése. Konczek József egyes köteteinek szerkesztője, kiadásának elősegítője (pl. első kötet, ELTE), irodalmi folyóiratokban népszerűsítője. Vö. Vasy Géza: „A *Kilencek*.” Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002. Vasy Géza: „Konczek József verstípusai.” Magyar Napló, 2013. július. Említést érdemel a Napút folyóirat és a Napkút Kiadó munkaközösségével kialakult gyümölcsöző kapcsolat. Nem hagyható figyelmen kívül a Németh Péter Mikola által szervezett – 2013-ban a 25. évéhez érkezett – „Ekszpanzió”, nemzetközi kulturális találkozókön való aktív részvétel sem.

- ²⁷ *Halotti Beszéd és Könyörgés*. Magyar kéziratos emlék 1192–1195 között. A *Sermo super sepulchrum* – *Beszéd a sír felett* szövegének olvasatait vö.: Molnár József – Simon Györgyi: *Magyar nyelvemlékek*. Tankönyvkiadó, Bp., 1977². 26–33. o.

Konczek József kötetei

Galambok, galambok a történelemben. Versek. ELTE, Budapest, 1984. *Episztola*. Salgótarján, 1987. *Egy szó*. Versek. Palócföld könyvek, Salgótarján. 1987. Szerk.: Vasy Géza. *Damó*. Masszi Kiadó, 2001. *A tájjal maradtam*. Hét Krajcár Kiadó, 2006. *Ölelhető térség*. Napút Füzetek, 2006. *Napozik a dongó*. Palócföld Könyvek, 2006. *Ahmatova ifjú arca*. Orpheusz, Budapest, 2007. *Formáért sóvárgó*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2008. *Az okos számára. Fanyar mesék a jó öreg Aesopus nyomán fiatal demokráciánkról*. Hungarovox, Budapest, 2008. *Vogul szigorlat*. Napkút, Budapest, 2011.